

УДК 930.253:[929+82]

М. І. КРЯЧОК*

**З ЕПІСТОЛЯРІЮ НАТАЛІ КУЗЯКІНОЇ
(за документами ЦДАМЛМ України)**

Простежуються маловідомі сторінки творчого і особистого життя відомого українського і російського літературознавця, театрознавця, критика, члена НСПУ, доктора мистецтвознавства Н. Б. Кузякіної. Йдеться про пошук джерел при написанні кандидатської дисертації, підготовку докторської дисертації, монографічного дослідження про Миколу Куліша; квартирно- побутові умови, складності у зв'язку з трагедією на Чорнобильській атомній станції.

Ключові слова: епістолярна спадщина; українська драматургія; театр; Микола Куліш; Лесь Курбас.

Дві книжки, що подають значну частину доробку дослідниці в усьому розмаїтті її наукових зацікавлень, статей про неї, біографічні матеріали, з'явилися в світ майже одночасно в 2010 р. невеликим накладом. Одна з них – лише 500 примірників¹. Отже, на сьогодні стали рідкісними. Щоб наблизити шанувальників її таланту, працівників архівної галузі до джерел про творчий шлях Наталі Борисівни Кузякіної подаємо добірку листів, з авторським вступом.

Народилась Наталя 5 вересня 1928 р. у сім'ї міщан Кузякіних. Борис Іванович, батько вченої, був музичним майстром. Мати, Марія Василівна, – хатня господарка. Поселилися вони в Києві, переїхавши задовго до її народження з Курщини².

З 1936 р. дівчина навчалась у київській 83-ій школі. Напередодні війни 1941–1945 рр. закінчила п'ятий клас. З юних літ мала амбітний характер. “У 1941 р., тринадцятирічною, не захотівши лишатися в окупованому фашистами місті, вирішила самотужки дістатися Ташкента, де тоді були старша сестра і тітка. Коли перейшла лінію фронту, її схопили свої ж і запроторили, як ворожого агента, без суду й слідства до в'язниці[...]. Ташкентські родичі майже дивом зуміли через першу дружину М. Горького Катерину Пешкову вийти на міжнародний Червоний

* *Крячок Микола Іванович* – заслужений працівник культури України.

Хрест, який узяв під захист неповнолітню дівчину[...]. Її звільнили за особистою вказівкою Берії”³.

Повернувшись із Ташкента до рідного міста 1944 р., вона в 1945 р. закінчила 10-ий клас 5-ої вечірньої школи. Після цього здібна дівчина вступила на російське відділення філологічного факультету Київського державного університету. У 18 років екстерном за два роки (1946–1948) закінчила з відзнакою цей виш. Тоді ж була прийнята до аспірантури на кафедру української літератури. Завершила навчання 1951 р. і того ж року захистила кандидатську дисертацію на тему “Становлення української радянської драматургії (1917–1934)”. З 1952 по 1956 рр. працювала завідувачкою кафедри літератури Ізмаїльського педінституту. Потім доцентом кафедри української літератури Одеського державного університету ім. І. І. Мечникова.

Студенти поважали її за лекторську майстерність, неординарне мислення, сміливу думку, широту і глибину знань. “Це вона, – писав колишній студент Гуменюк В., – зародила в мені іскру зацікавленості Винниченком, трактуючи його у своїх лекціях як визначного письменника-новатора, а він тоді був з офіційної історії літератури брутално викреслений. Пам’ятаю її фразу: “Значення Винниченка в українській літературі не менше, ніж Горького в російській””⁴.

У 1961 р. вчена повертається до Києва. Обіймає посаду заступника головного редактора Державного видавництва музичної літератури й образотворчого мистецтва УРСР (відділ театру і кіно). Згодом призначена старшим науковим співробітником у відділ театрознавства Інституту мистецтвознавства, фольклору та етнографії АН УРСР.

Невдовзі після захисту кандидатської дисертації Н.Б. Кузякіної з’явилися друком у двох частинах “Нариси української радянської драматургії” (ч.1, 1958 р.; ч.2, 1963 р.). ”Прискіпливий критик Іван Світличний назвав працю Наталі Кузякіної однією з перших серйозних спроб сучасного історико-літературного синтезу, яка опинилася в центрі наукової полеміки стосовно методологічних засад вітчизняного літературознавства”⁵.

З виходом у світ монографії Н.Б. Кузякіної “Драматург Микола Куліш: літературно-критичний нарис ” (1962 р.) і її книги “П’єси Миколи Куліша: літературна і сценічна історія” (1970 р.) ім’я славетного драматурга було повернуто в українську культуру. Як відзначали поціновувачі таланту Н.Б. Кузякіної, “більшу частину осяжної монографії авторка присв’ятила плідній співпраці драматурга з режисером Лесем Курбасом”⁶.

На своєму творчому шляху Н. Б. Кузякіна зазнавала й суб’єктивної критики в тогочасній пресі, й несправедливих звинувачень за місцем роботи, що не минало безслідно і в житті. Її статтю, опубліковану в 1967 р. у варшавському альманасі “Український календар” під назвою

“Народжена революцією”, було потрактовано як наклеп на українську радянську драматургію. “Авторку звинувачували в нехтуванні ідей Жовтневої революції, оминанні керівної ролі комуністичної партії у практиці соціалістичного будівництва, виведенні на один щабель суспільної свідомості драматургів різних ідеологічних переконань”⁷. Значною крамолою було те, що, віддаючи належне в розвитку радянської драматургії хисту О.Є. Корнійчука, “дослідниця водночас добачила в його п’есах і зраду художнього смаку, і поверхову ілюстративність, і закамурфльований під правдоподібність фальш”⁸. Тож вчена рада ІМФЕ ім. М.Т. Рильського в 1967 р. не пробачила цього дослідниці: на черговій науковій атестації забалотувала Н.Б. Кузякіну як таку, що “не відповідає посаді”⁹.

Майже рік була вона без роботи. Тільки завдяки клопотанню Миколи Бажана та Олеса Гончара, які звернулися безпосередньо в ЦК Компартії УРСР, де в цей час саме відбувалася зміна керівництва, їй вдалося влаштуватись викладачем на кафедрі історії літератури в Київському державному інституті театрального мистецтва ім. Карпенка-Карого, де вона працювала доцентом у 1969–1972 рр.¹⁰.

У 1968 р. вийшла з друку монографія вченої “Драматург Іван Кочерга. Життя. П’єси. Вистави”. “Кочерга-мислитель, – писала вона, – був неминучий і органічно потрібний драматургії. А коли це так, його праця заслуговує на взаєморозуміння і повагу”¹¹. Все ж, не покладаючись на підтримку українських вчених, Н.Б. Кузякіна свою докторську дисертацію на тему “Драматург і театральний критик Іван Кочерга” захищає в 1970 р. у Москві .

“Під час піднесення хвилі репресій української інтелігенції, – як свідчить біографічна довідка вченої, – змушена була покинути Україну і 1973 р. переїхала до міста на Неві, де обійняла посаду професора кафедри історії російського і радянського театру в Ленінградському державному інституті театру музики та кінематографії ім. М. К. Черкасова (нині Санкт-Петербурзька театральна академія). Але й там не зрадила україністичним пріоритетам [...], послідовно й успішно відкриває нові сторінки у дослідженні творчості Лесі Українки й особливо – Миколи Куліша, вивченню творчості якого присвятила своє життя”¹¹.

Серед численних монографій, статей Н.Б. Кузякіної з різноманітних галузей філології особливо вражає її книга під назвою: “Архівні сторінки... [Про долю укр... письменників М. Куліша М. Хвильового і І. Дніпровського та стосунки між ними]”. Книгу, “складену із серії вражаючих документів”, видруковано в 1992 р. уже в незалежній Україні¹². Тож доречними будуть слова Станіслава Тельнюка, наведені в одній з його статей “Документи–повітря”, на яке опираються крила творчості відомої української дослідниці літератури й театру Наталі Кузякіної¹³.

Ім'я Наталі Кузякіної було широковідомим не лише на батьківщині. “Як сумлінну і талановиту дослідницю, яка вміла і любила докопуватись до джерел, її знали не тільки в Україні. Але й у Прибалтиці, Росії, Грузії, Канаді й Америці”¹⁴.

Після відходу Н.Б. Кузякіної в засвіти (померла вона у розквіті творчих сил 22 травня 1994 р. в Санкт - Петербурзі, а похована в Києві на Байковому кладовищі) 1995 р. опубліковано її книгу “Theatre in the Solovki PRISON CAMP” у Великобританії видавництвом “Harwood Academic Publishers”, а 2009-го – у Санкт - Петербурзі з післямовою сина Бориса мовою оригіналу під назвою “Театр на Соловках. 1933–1937” (вид-во “Дмитрий Буланин”)¹⁵.

Наталя Кузякіна залишила помітний слід і в кіно. За її сценаріями кінорежисер Л. А. Анічкін зняв у 1991–1992 рр. навчальні фільми “Моя адреса–Соловки”, які назавжди увійдуть до золотої скарбниці нашої духовності¹⁶.

Нижче подаємо добірку листів Наталі Кузякіної до Ю.О. Меженка, бібліографа, колекціонера, театрознавця і літературознавця, за 1951р.; В.С. Василька, актора, режисера, педагога, за 1951р., 1971р.; М. П. Бажана, поета, перекладача, театрознавця, кіносценариста, енциклопедиста, державного діяча, за 1969–1970 рр., 1981р.; О. Г. Смолич, дружини письменника Ю. К. Смолича, за 1978 р., 1983–1988 рр.

Кілька слів щодо добірки листів. Листи згруповані за адресатами. Нумеруються поточною нумерацією в межах всієї добірки. Друкуються за оригіналами. Археографічне опрацювання листів здійснено відповідно до усталених норм публікації історичних документів.

¹ Йдеться про кн.: Траєкторії долі. Упорядник Володимир Панченко. – К.: Темпора, 2010; *Кузякіна Наталя : автопортрет, інтерв'ю, публікації її різних літ, історія їх рецензій та інтерпретації, тетора*. Науковий редактор: С.А. Гальченко – доктор філологічних наук, заступник директора Інституту літератури імені Т.Г. Шевченка. Упорядник: В.П. Саєнко – кандидат філологічних наук, доцент національного Одеського університету імені І. І. Мечнікова. – Дрогобич–Львів: Відродження. 2010.

² Саєнко Валентина. Траєкторія духовного злету науковця // Кузякіна Наталя... – С. 5.

³ *Волицька Ірина*. Уроки Наталі Кузякіної. До 80-річчя від дня народження // Кузякіна Наталя... – С. 518.

⁴ *Гуменюк В.* Автопортрет // Слово і Час. – 2007. – № 10. – С. 86; Кузякіна Наталя... – С. 275.

⁵ *Волицька Ірина*. Уроки Наталі Кузякіної // Кузякіна Наталя. – С. 518.

⁶ Там само.

⁷ Там само. – С. 520.

⁸ Там само.

⁹ Там само.

¹⁰ “Навіть втрата мови не означає загибелі народу” // Кузякіна Наталя... – С. 37.

¹¹ Біографічна довідка // Кузякіна Наталя... – С. 566.

¹² Саєнко Валентина. Траєкторія духовного злету науковця // Кузякіна Наталя... – С. 13.

¹³ Там само. – С. 21.

¹⁴ Біографічна довідка // Кузякіна Наталя... – С. 567.

¹⁵ Саєнко Валентина. Траєкторія духовного злету науковця // Кузякіна Наталя... – С. 15.

¹⁶ Біографічна довідка // Кузякіна Наталя... – С. 567.

№ 1

Н. Кузякіна – Ю. Меженку

2 січня 1951 р.

Вельмишановний Юрій Олексійович!

Мені Павло Трохимович Долина¹ дав вашу адресу і я, скориставшись його люб'язністю, хочу вас поздоровити. Я працюю над історією Українського радянського театру і драматургії(тема моєї дисертації “Українська радянська драматургія .1917–1934 рр.”), але матеріалів з цього питання дуже мало. Всі архіви за час війни знищили, в бібліотеках також майже нічого нема, і тому я змушена розшукувати якісь матеріали в приватних бібліотеках. Мені здається, що у вас можуть бути якісь п'єси, загалом, якісь матеріали по історії театру і драматургії. Чи не змогли б ви відповісти, що саме у вас є ? Або, якщо у вас нічого нема, то чи знаєте ви, у кого вони можуть бути? Може у когось з українознавців Ленінграда та Москви збереглась бібліотека? Може Ви знаєте людей, які пам'ятають щось з історії театру та драматургії 1917–1920 рр.?

В кожному разі, якщо це для вас не буде важко, напишіть мені. Я буду вам дуже вдячна.

З повагою

Н. Кузякіна

Моя адреса:

м. Київ, вул. Батієва, б. № 45, кв. № 6
Кузякіній Наталії Борисівні.

ЦДАМЛМ України, ф. 365, оп. 1, спр. 510, арк. 1. Рукопис, автограф.

¹ Долина П. Т.[21(12).ХІ 1888, с. Мишоловка, тепер у межах Кисва – 15. ІХ 1955, Київ] – укр. актор і режисер театру і кіно.

№ 2

Н. Кузякіна – Ю. Меженку

18 січня 1951 р.

Вельмишановний Юрій Олексійович!

Одверто кажучи я, що маю в цих справах певний досвід, навіть і не сподівалась на таку швидку і хорошу, прихильну відповідь. Дуже і ще раз дуже Вам вдячна.

Тема моєї дисертації, дійсно, надзвичайно важка і складна. Складна не тільки складністю і плутаністю теоретичних проблем і неможливістю, внаслідок відомих Вам причин, висвітлити їх на всю широчінь із певною історичною справедливістю, але й не зібраністю, невідомістю фактичного матеріалу. Мені довелося починати роботу на порожньому місті і навіть мій керівник, Арсен Олексійович Іщук, людина з великою ерудицією в галузі радянської літератури, мало зміг мені допомогти, оскільки спеціально в галузі драматургії і, тим більше, театру він не працював.

Переглянувши майже всі українські літературні журнали 1900–1950 рр., які знайдено в обмеженому фонд [за винятком “Гарту”, “Плугу” і “Нової генерації”, що належать до спецфонду], я збрала основний матеріал і так-сяк його систематизувала. Але в цьому матеріалі дуже важко орієнтуватися–перевірити вірність фактів, встановити авторів та ін. Тому я хочу вас попросити дати відповіді на такі питання, які я в Києві, попри всі свої намагання, не можу розв’язати:

У мене занесені на картки такі Ваші статті

- 1) “Театр Михайличенківців”–“Червоний шлях”, 1923 р., № 9.
- 2) ”В українському театрі”–“Жовтневий збірник“, 1924 р., ДВУ.
- 3) ”Шляхи українського театру в 1924 році” – “Життя і Революція”, 1925 р., № 1–2.
- 4) ”На театральному фронті небезпечно” – “Життя і Революція”, 1925 р., № 12.

Чи були в період з 1917– 1934 рр. ще якісь Ваші статті з приводу театру чи драматургії і де вони надруковані ?

Хто писав статті під псевдонімом *Avanti*?

- 1) *Avanti* “Жовтень в українському театрі”– зб. “ Жовтень “, 1921 р., X.
- 2) *Avanti*. “На шляху пролетарської організації театральності “– “Шляхи мистецтва”, 1921 р., № 1.

Чий псевдонім *I. Пройдисвіт*?

[П’еси “ Революція в степу”, 1930 р. та ін.]

Яка дальша доля професора *I. Туркельтауба*, що в кінці 20-х – на початку 30-х років переїхав з Харкова в Москву і що його *A. Луначарський* характеризував як “витриманого марксиста”(!) ?

Яка дальша доля театрального критика *Костя Кравченка* (Київ), що в 20-х роках друкувався в “ Житті і Революції”?

Яка дальша доля драматурга *Л. Улагай-Крисовського* [п’єса “Вій”, 1926 р. та ін.]?

Чи вийшла була з друку книга *П. Филиповича* [Зерова] “Український театр”, 1923 р. вид. “Слово”, про вихід якої було сповіщено в журналах?

Прошу пробачити мою настирливість, але просто безвихідне становище – у нас в Києві, як це не дивно, нема глибоких спеціалістів по театру і драматургії, а літературознавці зле знають ці матеріали, особливо в галузі бібліографії питання.

З вдячністю і пошаною

Н. Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 365, оп. 1, спр. 510, арк. 2–5. Рукопис, оригінал.

№3

Н. Кузякіна – Ю. Меженку

16 травня 1951р.

Вельмишановний Юрій Олексійович!

Дуже вам вдячна за листа і прошу пробачити довге мовчання. Я їздила в командировку, лише вчора повернулася і тому не могла вчасно подякувати Вам. Безперечно у мене є і, очевидно, буде ще багато питань до Вас, а тому я Вас дуже прошу, як тільки вам буде важко, чи не зручно, з будь-яких причин, відповідати на мої запитання, – пишіть мені.

Мені дуже потрібна і корисна Ваша допомога, але я не хотіла бути настирливою або нахабною.

А тепер до справ.

1) Я розмовляла в Харкові з Марком Степановичем Терещенком¹ і він мені казав, що Avantі – це, можливо, В. Коряк. Ваш лист ствердив цю думку, але я не можу з нею цілком погодитись і ось чому. В журналі “Мистецтво” за 1919 рік, № 1, є стаття В. Коряка під назвою “Нове мистецтво” (твердження, яка була прочитана на засіданні академічно-дискусійної комісії Літкому).

В цій статті йдеться про нове мистецтво, в тому числі і про театр. І ось, коли я порівняла погляди В. Коряка і Avant, на завдання нового театру, а також загальний хід думок і стиль статей, то я прийшла до висновку, що В. Коряк і Avantі – це різні особи. Можливо, що я помилилася. Тому я просила б вас написати, чи твердо ви переконані в тому, що Avantі це псевдонім В. Коряка.

2) П'єси Улагай-Красовського (разом з Дубовським) “Обзолотились” та Пройдисвіта “Перемогли” мені відомі, я їх читала. Рецензії на “Перемогли” у мене не було, я вам за неї дуже вдячна.

3) Чи живий колишній директор Центральної бібліотеки російської драми Ю.А. Нелідов, у якого був готовий до друку збірник матеріалів про стан українського слова (зокрема, драматургії) за царату? І яка доля цього збірника?

4) Чи була видана “Театральна енциклопедія”, що про її підготовку було сповіщено ДВУ в 1930 році?

5) Чи дійсно І Микитенко перші свої спроби в драматургії друкував під псевдонімом З. Краян (невеличкі п'єси в журналі “Сільський театр”)?

6) Чи відома Вам доля М. Панченка, який у 1927 р. надрукував історичну п'єсу “Коліївщина”?

7) Я проглянула журнал “Радянський театр” за 1923 р., V видання. Мені дуже потрібно було б встановити [в зв'язку з характеристикою пролеткультивських теорій “пролетарського” театру], в якому році вийшло перше видання. Чи не могли б ви мені допомогти в цій справі? Буду вам дуже вдячна за відповідь.

Дисертація моя посувається, хоч і не швидко. Сподіваюсь, що в грудні місяці зможу прислати вам автореферат², якщо, звичайно, це вас зацікавить.

З пошаною

Н. Кузякіна

ЦДАМЛМ України, ф. 365, оп. 1, спр. 510, арк. 4–6. Рукопис, автограф.

¹ Терещенко М. С.[7(19). I 1894, с. Ковалиха, тепер Черкас. обл. – 18.VIII 1982, Харків] – укр. актор і режисер.

² Згаданий реферат Н. Б. Кузякіної на здобуття звання доктора мистецтвознавства, адресований В. С. Васильку 20.IV1968 р.зберігся.– Ф. 653, оп. 2, спр. 618, арк. 8.

№4

Н. Кузякіна–Ю. Меженку

25 січня 1951 р.

Вельмишановний Юрій Олексійович!

У мене назбиралася чергова партія моїх запитань і тому я знов турбую вас.

Запитання такого характеру:

Де були надруковані діалоги В. Блакитного “Неп” 1923 – 1924 рр. (приблизно). Я проглянула: ”Життя і Революцію” і ”Червоний Шлях”, але ніде не можу їх знайти.

Що сталося з М. Жуком, який надрукував в “Шляхах” 1918 р. свою п’єсу “Легенди”? Він, здається, художником був?

Хто такий був театральний критик М. Кроляків, статті якого в 1928–1930 рр. часто друкувалися в “Критиці” та ін. журналах?

Це питання не з українки, але мені його важко з’ясувати, бо нема у нас ні ґрунтовної театральної бібліотеки, ні солідних знавців театральної бібліографії. У мене занотована [я її переглянула] книжка П. Керженцева ”Творческий театр” 1929–1931 рр., але в журналах, на останній сторінці, я зустріла оголошення, вірніше об’яви про підписку журналу “Радянський театр” на 1933 рік. Чи не допомогли б ви мені встановити точно час виходу цього журналу?

І останнє. Напишіть мені, будь - ласка, в які роки ви вели відділ театру в “Пролетарській правді”. Проглядати “Пролетарську правду” я, очевидно, не буду, але роки Вашої праці там в дисертації зазначу.

З вдячністю і пошаною

Н. Кузякіна

ЦДАМЛМ України, ф. 365, оп. 1, спр. 510, арк. 5–6. Рукопис, автограф.

№ 5

Н. Кузякіна– Ю. Меженку

18 січня 1951 р

Шановний Юрій Олексійович!

Я дуже рада, що можу поповнити Вашу бібліотеку ще однією книжкою – на цей раз власною. Вона дуже слабенька. Писала я її ще того року наспіх, переклад було зроблено погано, ніхто, як слід, її не редагував, і т.д. і т. п. Але основна біда – це, звичайно, моя власна слабкість, як критика, і тут тільки можу сказати: “Mea culpa”. Попри все це буду рада, якщо вам вона хоч трошки сподобається.

З повагою

Н. Кузякіна.

P. S. Книжка йде бандероллю.

ЦДАМЛМ України, ф. 365, оп. 1, спр. 510, арк. 7. Рукопис, автограф.

№ 6

Н. Кузякіна–В. Васильку

25 лютого 1951р.

Вельмишановний Василь Степанович!

Після довгого чекання наважуюсь Вас знову потурбувати. Я декілька місяців тому послала Вам листа, в якому запитала про долю Вашого рукописного архіву, зокрема про п'єсу Юрія Івановича Яновського "Білий чад" 1925 р., але жодної відповіді не одержала.

Можливо, ви не одержали цього листа? Правда, мені Юрій Іванович казав, що Ваша дружина важко хвора і Ви, цілком природно, могли про мій лист просто забути.

Тому я хочу Вам знову нагадати про моє прохання.

Я працюю над дисертацією з історії української радянської драматургії і мене цікавлять матеріали з історії укр[аїнського] театру і драматургії 1917–1925 рр., оскільки друкованих матеріалів дуже мало. Чи не змогли б ви написати, які п'єси або матеріали по історії укр[аїнського] радянського театру є у Вашому рукописному архіві? Я була б Вам дуже вдячна.

З повагою

Н. Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 653, оп. 2, спр. 618, арк. 10. Рукопис, автограф.

№ 7

Н. Кузякіна – В. Васильку

22 квітня 1969 р.

Шановний Василю Степановичу!

Звертаюся до вас із великим проханням і маю надію, що ви мені не відмовите.

Вирішила я ризикнути, зробити з книги про Івана Кочергу (сподіваюся, що ви одержали її ще того літа, як я одержала авторські!) докторську дисертацію і захищати в Москві, бо на Україні Йосипенко та його братія не дадуть, звичайно, зробити це.

Написала текст російською мовою, додала чимало театрального матеріалу (сторінок 150) і оце сподіваюсь вийти на захист. Коли не встигну захистити у червні, – тоді вже у жовтні. Та може пощастить проскочити у червні, до літніх канікул. І потрібні мені хоч кілька відгуків з України людей театральних, що підтримали б мене, бо Йосипенко, не маючи за що зачепитися у книзі, їздив до Москви і доводив, що, може, книга і непогана, але ж я філолог, не розуміюся на театрі і т. ін. Йому ж треба, щоби на Україні був тільки він один доктор мистецтвознавства, бо тоді всі залежатимуть од нього, Я справді могла б захищати і по філології, та останні роки вже працюю в галузі театру, а головне, треба, щоб була йому якась протидія, щоб можна було підтримати молодь, яку він так ненавидить. Отож і прошу вас напишіть, будь-ласка, відгук на мій реферат і "похваліть" мене, – скільки вже ви зможете. Буду вам дуже вдячна.

Напишіть хоч сторінки дві - три, – більше не треба. Писати треба російською мовою, текст надрукувати на машинці(такі в Москві правила) і наді-

слати в інститут на ім'я вченого секретаря. Адреса: Москва, Козицкий переулок 5, Інститут історії мистецтв, вченому секретарю Хайченко Григорию Аркадієвичу.

Прошу вас, коли ви в стані це зробити, – не відкладайте це на довго!
Чула я, що цензура дуже порізала збірник про Курбаса? Чи правда?)¹.
Бувайте здорові!
І, коли можна, – не відмовляйте мені і хоч трохи напишіть!

З повагою

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 653, оп. 2, спр. 618, арк. 7–8. Рукопис, автограф.

¹ Після слів: “Чула я” речення підкреслене чорною лінією.

№ 8

Н. Кузякіна – М. Бажану

1970 р.

Шановний Миколо Платоновичу!

Велика штука – діалектика! Або, як казав Шельменко, – воно, будучи, так, а, будучи, трохи й не так. Якби не трапилося зі мною лихої пригоди, я не мала б можливості пізнати трохи ближче вас – і багато б на цьому втратила.

Прикий випадок привів мене до вас і дав нагоду побачити в вас те справді людське і значне, що варте найвищої поваги¹.

Отож, абсолютно незалежно от деяких справ, а просто так, найщиріші вітання вам у Новому році!

Кузякіна.

Р. S. Я на час синових канікул поїхала в Ірпінь до 10 .І.

ЦДАМЛМ України, ф. 535, оп. 1, спр. 941, арк. 1. Рукопис, автограф.

¹ Мається на увазі участь М. П. Бажана в трудовлаштуванні Н. Б. Кузякіної у зв'язку зі звільненням її з роботи за рішенням вченої ради ІМФЕ АН УРСР ім. М. Т. Рильського.

№ 9

Н. Кузякіна–М. Бажану

[1970 р.]

Шановний і дорогий Миколо Платоновичу!

Хоча країна наша “велика и обильна”, але схватись у ній однаково ніде. Тому не гнівайтесь, коли і мій лист на хвилину збентежить ваш спокій. Я вам щиро вдячна просто як людина, якій ви допомогли у скрутних обставинах. Ви для мене залишаєтесь взірцем працездатності й високої чесності в роботі. Я вам глибоко вдячна за ту підтримку, яку ми маємо у вашій рецензії на “Леся Курбаса”.

Нарешті я просто рада фізичній можливості написати вам ці рядки і знати, що ви їх прочитаєте

Спасибі вам за все! І щирі побажання Ніні Володимирівні!

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 535, оп. 1, спр. 941, арк. 2. Рукопис, автограф.

№ 10

Н. Кузякіна–М. Бажану

6 грудня 1981 р.

Дорогий і шановний Миколо Платоновичу!

Вибачайте, що довго не відповідала вам. Їй не змогла вчасно подякувати вам за ласкавий лист – підтримку, Спасибі за нього, за ваші добрі слова! Як це часом буває, прикра рецензія приїхала до мене у гіркі хвилини: з сином трапився нещасливий випадок. Шматок заліза на роботі попав йому в око, робили операцію, вже другий місяць він на бюлетені й ще не ходить на роботу, хоча процес загоювання йде нормально. Для хлопця це була така травма, що він не посивів, а геть полисів...

Ми з невісткою трималися назовні спокійно, та коштувало нам усе це дорого. Зараз потрясіння минуло, запишаються буденні турботи й сподівання на майбутнє. Пишу вам це не для того, щоб поскаржитись, а щоб пояснити своє мовчання. Я сподівалась побачити вас у Києві (була тиждень, до 29.XI, дивилась вистави театру ім. Франка), але на роботі вас не було, а турбувати вас вдома я не зважилась. Шкодую, але, можливо приїду ще взимку, як сприятливо складуться обставини.

Що ж до вистав театру ім. Франка, то мені приємно було відзначити зрушення, викликані діяльністю С. Данченка – чоловіка не говіркого, обережного, але дуже не поганого режисера, – якби ж він ще працював енергійніше! Театр має приїхати до нас на малі гастролі у лютому наступного року, сподіваюсь, що він матиме прихильну зустріч.

Наш “Курбас” у Москві – а ні руш... Там тривають перетрубації, викликані виданням книги В. Гаєвського “Дивертисмент”, щось має вияснитись після нового року. Як буду знати – негайно вам напишу!

Ще раз спасибі вам! Здоров’я вам і Ніні Володимирівні !

Ще раз – спасибі!

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 535, оп. 1, спр. 941, арк. 3. Машинопис з авторською правкою, автограф.

№ 11

Н. Кузякіна– М. Бажану

27 грудня 1981 р.

Дорогий Миколо Платоновичу!

Міцного вам здоров’я у Новому році! З’явилась надія, – кажуть, ніби наш “Курбас” у Москві після Нового року почне рухатись. Як тільки щось знастиму, напишу вам. На все вам добре, – і вам і Ніні Володимирівні!

З повагою

Кузякіна

ЦДАМЛМ України, ф. 535, оп. 1, спр. 941, арк. 4. Рукопис, автограф.

№ 12

Н. Кузякіна–О. Смолич

1970-ті роки

Уважаемая Елена Григорьевна!

С весной вас! В 20-х числах июля собираюсь быть на месяц в Киеве и очень хотела бы встретиться с вами. Пишу книгу о М. Кулише, – еще одну!¹ И кое-что мне надо посмотреть из воспоминаний Юрия Корнеевича. Пишу вам заранее, чтобы мой визит не был для вас неожиданным! Не будете ли вы добры написать мне ваш телефон.

От всей души желаю вам здоровья!

С уважением Кузякина.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк.2. Рукопис, автограф.

¹ Перша книга про згаданого автора під назвою: Драматург Микола Куліш: літ.-критич. нарис з'явилась друком в 1962 р. – К.: Рад. письм.

№ 13

Н. Кузякіна – О. Смолич

30 травня 1978 р.

Шановна Олено Григорівно!

Даруйте, що довго вам не відповідала. Вашого листа одержала як раз перед тим, як виїхати на місяць у Прибалтику (командировка) і не мала часу відповісти. Потім – місяць мене не було, а приїхала – потрапила у таку круговерть справ, що тільки-но вибралась.

Дуже шкодую, але не можу бути вам корисною. Листів Юрія Корнійовича у мене нема, ми не листувалися ніколи.

Книжки мої виходили давно і я не маю зайвих примірників, хоч книжку про М. Куліша пошукаю (там я цитую неодноразово Юрія Корнійовича) і, коли знайду примірник, надішлю вам.

Що стосується спогадів... Боюсь, що я з натури не та людина, яка має писати спогади. Не знаю, я ще не писала в такому жанрі, але, здається мені, що він мені заказаний. Крім того, наші не часті розмови з Юрієм Корнійовичем йшли таким шляхом, який важко піддається відновленню у мемуарах.

Спасибі вам за запрошення, яке мені дуже приємне.

Я рада, що наші симпатії та повага взаємні!

Бажаю вам доброго здоров'я та успіхів у ваших задумах!

З цілковитою пошаною

Кузякіна

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 1. Машинопис, автограф.

№ 14

Н. Кузякіна – О. Смолич

1 лютого 1983 р.

Шановна і дорога Олено Григорівно!

Спасибі велике за чудовий пиріг та прекрасний день, який ми так прекрасно “проговорили”. Я винна перед Ларисою Миколаївною Петрицькою¹, – я не змогла їй подзвонити (записала телефон на папірці в театрі, а папірець засунула не туди, куди слід, і знайшла вже у Ленінграді).

Сподіваюсь на зустріч й розмову влітку.

На все вам добре ! З подякою

Кузякіна.

[Р. S.] Коли раптом буде у вас нагода, – передайте Миколі Платоновичу, що “Народного Малахія”² під назвою “Реформатор” мають поставити найближчим часом у Білостоці, вже оголошено на афіші. А “Камінного господаря”³ передавали по варшавському радіо. Так, що потрошку, повільно, але неухильно розсуваються межі...

Мої найкращі йому побажання!

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 4. Машинопис, автограф.

¹ Йдеться про дружину українського живописця Петрицького А. Г.

² “Народний малахій” – п’єса М. Г. Куліша.

³ “Камінний господар” – п’єса Лесі Українки.

№ 15

Н. Кузякіна – О. Смолич

23 серпня 1983 р.

Дорога Олено Григорівно!

Я прочитала публікацію у “Літературній Україні” про Алма - Ату . Цікаво! Я добре пам’ятаю трошки пізніші часи (1943 р.) в Ташкенті. Можливо, було інше середовище – науковці. (Київський індустріальний інститут, Ленінградський політехнічний), але мені не довелося чути розмов про “емігрантів”. Правда, це було роком пізніше, тоді це багато важило.

Спасибі вам за нашу зустріч! Бажаю вам здоров’я!

З повагою і захопленням

Кузякіна

[Р. S.] З вашого дозволу – на вашу адресу – для Павличка надсилаю мою брошуру.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 5. Рукопис, автограф.

№ 16

Н. Кузякіна–О. Смолич

26 жовтня 1983 р.

Дорога й шановна Олена Григорівно!

З великою приємністю згадувала вас і дуже хотіла вас побачити влітку! І була у Києві у серпні, дзвонила вам, але Іван Федорович Драч сказав мені, що ви у лікарні. Правда, він мене заспокоїв тим, що це не якась кризисна, а профілактична акція. Я вже почала це розуміти, бо й сама, увесь цей рік працюю хворіючи, лежачи й т. п. Що поробиш! А пишу вам листа не тільки з щирим бажанням вам здоров'я, – це само само собою й завжди, і з глибокою повагою! Я збираюсь на свята до Києва, буду 4-го по 10 листопада (вже взяла сьогодні квиток, аби тільки нічого не трапилось!) І, звичайно, дуже хотіла б побачити вас і почитати ті записи Юрія Корнійовича про Куліша, про які ви говорили. Я зупиняюсь у сестри (Київ 58, Клубна 13/6, – це приватний будинок) і прошу вас, коли ви здорові й можете мене прийняти, призначити мені зручний для вас день, щоб я могла приїхати, Це може бути будь-який день, за винятком 4-го. Отже, я прошу вас написати мені листівочку на адресу сестри.

З найкращими побажаннями!

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 6. Рукопис, автограф.

№ 17

Н. Кузякіна – О. Смолич

17 листопада 1983 р.

Дорога Олено Григорівно!

Винна дуже перед вами, але що зробиш... За день до від'їзду захворіла на грип, – він у нас тут дуже розгулявся. Сам грип був ніби не дуже важким і я сумлінно висиділа його, а дався – таки ускладненням на серце. Нічого страшного нема, тільки треба сидіти вдома і, ясна річ, поїхати до Києва вже не можу.

Дякую вам за ласкаву телеграму! Сестра моя, сповістивши про неї, написала її зміст (на жаль нема телефону!) і тільки вчора переписала її. Спасибі за запрошення!

Я скористаюсь ним як тільки мені дозволять обставини. Думаю, що це буде десь у січні-лютому, – канікули ж зимові. Сподіваюсь, що вас обійде грип, що ви будете добре себе почувати і ніщо не зашкодить нашій зустрічі.

Згадую вашу мужню життєрадісність, привітність і щоразу кажу собі: "О, Юрій Корнійович знав, що доля послала йому найкращий подарунок з усіх можливих!"

На все вам добре!

З радістю і повагою

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 7. Машинопис, автограф.

№ 18

Н. Кузякіна – О. Смолич

9 жовтня 1984 р.

Дорога Олено Григорівно!

Сподіваюсь, що у вас усе гаразд. Сестра мені пише, що у Києві чудова тепла осінь, а коли навкруги так добре, то й на душі трохи легше. А у вас навколо сад, тиша, – тільки здоров'я вам треба! Минулого тижня я повернулась з Москви, де була кілька днів. Хочу подякувати за зустріч з дуже цікавою людиною – А. В. Снеговим, до якого ви мене направляли. У мене виникло бажання поговорити з ним ще раз, але не знаю, як складуться обставини. Він питав мене, чого ви йому надсилаєте телеграми, а не листи, я пояснювала це вашою заклопотаністю справами видання творів Юрія Корнійовича.

Ясна річ, з хвилюванням чекаю суджень про мого “Куліша”, – хоча сама не вважаю його остаточно викінченим (обробленим), – друга частина вимагає ще роботи, та й деякі цікаві матеріали потрошку знаходяться. Та основний корпус думок, ідей і матеріалів став, як мені здається, на місце. Тому я зважилась подати на перегляд, щоб знати – буде мене підтримувати Україна, чи ні? Бо без підтримки українських письменників, як ви самі розумієте, мені нічого не вдіяти, – та й кому воно потрібне? А я зараз, замість роботи над “Кулішем”, пишу планову роботу, яку треба подати в інститут, – про естонську режисуру 60-х – 70-х років. Переключатись важкувато, але хіба хочеш? Мусиш...

На все вам добре, дорога Олено Григорівно!

З найкращими почуттями

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 10. Машинопис з правкою автора, автограф.

№ 19

Н. Кузякіна – О. Смолич

29 вересня 1985 р.

Дорога Олено Григорівно!

Спасибі велике за лист, за допомогу! Павличко вже мені написав, можливо й справді пощастить щось зробити через “Молодь”.

Затрималась трохи з відповіддю, бо сподівалась на якісь реальні відомості про “Куліша”, а також й про квартиру. Нічого!

У “Дружбу народів” дзвонила, сказали, що рукопис читається, а коли прочитають, мені напишуть. Питати, хто саме читає, мені було не зручно, та я думаю, що вони, мабуть, і не говорять, щоби автори не псували нерви рецензентам й членам редколегії. Будемо чекати...

Квартирне питання – це закат. Син ходить на квартирний “толчок” (біля метро є така невелика площа, де збираються люди, яким допекло). Наслідків ще нема, щось пропонують, як звичайно, набагато гірше, ніж ми можемо погодитись. Або потрібні великі гроші, кажуть, що самі послуги маклера варті 1000 карбованців.

Попри всі прикрі обставини хочу вам сказати, що почала працювати над дуже цікавою книжечкою: “М. Булгаков и театри Киева”. Зараз збираю деякі

матеріали, треба буде ще приїхати до Києва, але основу вже бачу, Боже, яким цікавим було художнє і театральнє життя Києва початку ХХ століття! Яким веселим було це місто! Яким багатомовним, смішним і живим у своїх протиріччях! І яким художньо-невиразним воно постає зараз...

Отака несподівана ностальгія, яку викликало вивчення театрів Києва до 1917 року!

Сподіваюсь, що ви добре себе почуваете, що у вас ще тепло й сонячно! У нас вже мряка, холод, падає листя. Словом, північна осінь. А у вас нехай буде сонце! На все вам добре! Дуже хочеться посидіти з вами, але, як будем здорові, то реально, мабуть, це можна буде зробити взимку, у січні-лютому.

У мене новий № телефону: 312-91-02. На всяк випадок.

З любов'ю до вас!

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 9. Машинопис з правкою автора, автограф.

№ 20

Н. Кузякіна – О. Смолич

27 січня 1986 р.

Дорога Олено Григорівно!

Життя у Новому році складається по-дурному й хаотично! Я приїхала до Києва 1-го січня й збиралась вас особисто вітати з Новим роком. Але, мабуть привезла з собою грип, бо наступного ж дня захворіла, а телефона у сестри немає. Коли ж через два тижні видужала й подзвонила, – ви були у лікарні. Отак!

Іван Федорович казав мені, що операція пройшла добре і з цим я поїхала. А з Ленінграда двічі вам дзвонила (автоматом) й усе потрапляю до санаторію у Кончі, – щось заплуталося.

Знаючи ваш у життєрадісну натуру, не хочу й думати про якісь ускладнення й тому переконана, що усе складається добре й незабаром я зможу почувати ваш милий голос. Дай боже, щоб воно саме так було! Набирайтеся сил, скільки можна! Незабаром весна й буде легше серцю й душі!

З любов'ю до вас Наталя Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 13. Машинопис, автограф.

№ 21

Н. Кузякіна – О. Смолич

20 травня 1986 р.

Дорога Олена Григорівно!

Події, дальших наслідків яких ми не знаємо, але які я сприйняла просто як народну, національну катастрофу¹, замкнули мою душу. Особисті турботи про рідних мають свою вагу, але ми всі вже старі, і вже як там буде. Але ж молодь, діти; земля, ворожа людині. І усе це – в серці України! Не можу писати, не можу говорити про це...

А ваш радісний для мене лист як раз прийшов після перших звісток про події в Чорнобилі, і як писав Олесь, – з журбою радість обнялась. Радію, що ви знову трошки обдурили стару досвідчену бабу-ягу, – нехай почекає, їй вистачає! А скільки негідників варто було б потурбувати їй!

У нас усе пішло шкереберть. Невістка привозить сюди онука з Києва на літо, ведуться (почалися) розмови про те, що добре було б на рік залишитись тут. А хто ж їх гнав звідси і навіщо було ламати родину й зривати хлопця зі школи? Малі гроші, бідність синова, – хоч все моє йде на них, але, звичайно, достоїнство, гідність їх, страждають від цього. Так, чи інакше, але думки зараз про обмін відкинуто, усі налякані – може, навіть, і надміру але ж толком ніхто нічого не знає...

Як буде усе гаразд, я приїду влітку, – як завжди, хоча для мене це не дуже бажано. Рідних моїх як раз виселили з їх власного будинку (там будівництво), дали квартири десь на тому березі Дніпра, ясна річ без телефону, так, що я зараз взагалі втратила з ними зв'язок.

Як бачите, радощів не багато. Але ваше буття, разом з нами, зі мною, – це вже радість і велика!

Здоров'я вам! І ми б ще раз посиділи й поговорили про все на світі.

Приїду в липні і буду у вас!

З любов'ю

Кузякіна

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 14. Машинопис, автограф.

¹ Малає на увазі аварія на Чорнобильській АЕС у квітні 1986 р.

№ 22

Н. Кузякіна – О. Смолич

24 листопада 1986 р.

Дорога Олено Григорівно!

Зраділа зустрічі з вами та з Юрієм Корнійовичем на сторінках “Літературної України”! Отже ще є порох в порохівницях! Так хочеться приїхати до Києва й поговорити з вами, але думаю, що реально це буде у січні–лютому. Сподіваюсь бачити вас здоровою (настільки це можливо!), усміхненою й привітною як завжди. Природа мала добрий настрій, коли творила вас, дорога чарівна жінко!

Мої справи невтішні, квартирне “непорозуміння” залишається таким же, але щось має змінитися на наступний рік. Потроху працюю.

На все вам добре! Не хай час не квапиться біля вашого затишного будинку, нехай загальмує свій хід...

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 15. Рукопис, автограф.

№ 23

Н. Кузякіна – О. Смолич

6 грудня 1986 р.

Дорога Олено Григорівно!

І мені *щоразу* радісно, коли я бачу вас, чую вас. Нехай навіть просто знаю, що ви є – Ви (син мене вчитав нещодавно), що я не вживаю великого “В” у своїх зверненнях. А я йому – “*Mea culpa...Наслідок моєї юнацької боротьби за демократизм...*”). Так от, чудово знати, що є Ви і можна буде по-сидіти, погомоніти про часи минулі і про цікавих людей!

Здоров’я Вам у Новому році!

Я справді сподіваюсь бути у Києві десь числа 17–20 січня, коли не трапиться якоїсь халепи, На жаль, зима – така ненадійна пора року, тут навколо блукав грип й усе заглядав до мене, – можна, мовляв, зайти? Мое “Ні!” було таке категоричне, що старий пішов собі геть, – нехай так і залишається у старому році! А я тут як раз закінчувала велику статтю (останню вже!) про Курбаса для московського збірника і ніколи було хворіти. Правда, збірник йде до роботи десь тільки 1988 р. А той, що ми так довго готували, вийде друком на кінець 1987 р... Отже, до зустрічі!

Кузякіна

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 15. Рукопис, автограф.

№ 24

Н. Кузякіна – О. Смолич

[28] лютого 1987 р.

Дорога Олено Григорівно!

Вітаю вас з початком весни! Радію, що ми з вами мали ще одну зустріч. І нагода була радісна і вечір Леся Курбаса пройшов з належною гідністю. Будемо тепер чекати якихось змін у ширшому колі – час, час вже! При нагоді передайте мою подяку Іванівні Федоровичу за підтримку, за добре слово. Вони ніколи не бувають зайвими! Коли трохи розвидниться і на Україні! – можливо, і друкуватись можна буде? Маю намір, коли це буде гаразд, подати восени до видавництва перші дві частини книги про Миколу Куліша. А зараз треба сідати до праці, – доробляти рукопис, скорочувати і т. ін.

На все вам добре, дорога Олено Григорівно! Ще трошки вам здоров’я та сил.

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 20. Рукопис, автограф.

№ 25

Н. Кузякіна – О. Смолич

28 грудня 1987 р.

Дорога Олено Григорівно!

Вітаю вас радісно та щиро з Новим роком! Аби він дарував нам спокій та здоров’я, – а нам більше й не треба, так я думаю.

Сподіваюсь на кінець січня – або у лютому бути в Києві – на два тижні.
Чудово було б побачити вас!
З найкращими побажаннями до вас

Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 21. Рукопис, автограф.

№ 26

Н. Кузякіна – О. Смолич¹

1988 р.

Дорога Олено Григорівно!

Нехай ця кумедна фотографія викличе у вас посмішку, – більше від неї нічого не можна й вимагати. Розумію, що ці мої побажання Вам, як казав Гамлет у Шекспіра “Слава, слава, слава“. Та за словами залишається щось вагоме – наші почуття, любов, симпатії.

Серед жіноцтва я абсолютну частину цих почуттів віддала Вам! І коли наша загальна любов до Вас хоч трохи може сприяти Вашій боротьбі за життя – нехай допомагає!

Ваша Кузякіна.

ЦДАМЛМ України, ф. 169, оп. 2, спр. 1295, арк. 22. Рукопис, автограф.

¹ В спр. 1295 на арк. 23 уміщено лист, адресований 10 березня 1988 р. доморобітниці Олені Смолич такого змісту: “*Шановна Елеонора Іванівно!* Спасибі Вам за листа! Я боялась щось посилати Олені Григорівні, бо чула, що їй погано і не наважувалась писати дурниці. Коли їй трохи краще, – передайте будьте ласкаві, мою листівку, Коли ж не добре – нехай вона собі десь лежить. Я спробую їй подзвонить.

З повагою
Кузякіна”.

Прослеживаются малоизвестные страницы творческой и личной жизни известного украинского и русского литературоведа, театроведа, критика, члена НСПУ, доктора искусствоведения Н. Б. Кузякиной. В частности о поиске источников при написании кандидатской диссертации, подготовку докторской диссертации, монографического исследования о Николае Кулише; квартирно-бытовые условия, сложности в связи с трагедией на Чернобыльской атомной станции.

Ключевые слова: эпистолярное наследие; украинская драматургия; театр; Николай Кулиш; Лесь Курбас.

There are given the little known milestones of life of N.B. Kuzyakina, famous Ukrainian and Russian literature and theater theorist, critic, member of National Union of Writers of Ukraine, the Doctor of Arts. The article describes the research work on thesis, preparing doctoral dissertation, monographic study dedicated to Mykola Kulish; the living conditions, difficulties because of the accident at the Chernobyl nuclear power station.

Key words: the epistolary heritage; the Ukrainian dramaturgy; the theater; Mykola Kulish; Les Kurbas.